

GS. TS. LÃ NHÂM THÌN - PGS. TS. VŨ THANH (Đồng Chủ biên)
PGS. TS. ĐÌNH THỊ KHANG - TS. TRẦN THỊ HOA LÊ
TS. NGUYỄN THỊ NƯỞNG - TS. NGUYỄN THANH TÙNG

GIÁO TRÌNH VĂN HỌC TRUNG ĐẠI VIỆT NAM

TẬP 2

NHÀ XUẤT BẢN GIÁO DỤC VIỆT NAM

TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM HÀ NỘI
KHOA NGỮ VĂN

PGS. TS. LÃ NHÂM THÌN – PGS. TS. VŨ THANH (Đồng Chủ biên)
PGS. TS. ĐINH THỊ KHANG – TS. TRẦN THỊ HOA LÊ
TS. NGUYỄN THỊ NƯƠNG – TS. NGUYỄN THANH TÙNG

GIÁO TRÌNH VĂN HỌC TRUNG ĐẠI VIỆT NAM

(TẬP 2)

(Tái bản lần thứ nhất)

NHÀ XUẤT BẢN GIÁO DỤC VIỆT NAM

LỜI GIỚI THIỆU

*T*ự học và tự đào tạo là nhu cầu của mỗi công dân trong xã hội học tập. Thông qua con đường tự học, mỗi cá nhân phát triển và tự hoàn thiện mình, đáp ứng yêu cầu và phục vụ xã hội ngày càng hiệu quả. Điều này càng đúng và cần thiết đối với các giáo viên, cán bộ quản lý giáo dục – những người chăm lo đến sự nghiệp đào tạo nhân lực, phát hiện và bồi dưỡng nhân tài.

Tự học, tự đào tạo, bên cạnh những nỗ lực cá nhân, không thể không có các tài liệu cần thiết, định hướng những nội dung cơ bản, thiết thực cho nhu cầu học tập. Xuất phát từ quan niệm đó, chúng tôi tổ chức biên soạn bộ giáo trình thiết yếu phục vụ cho nhu cầu học tập, tự học tập của giáo viên Ngữ văn phổ thông.

Bộ giáo trình hướng tới nội dung học tập của các học phần được quy định trong chương trình đào tạo cử nhân sư phạm Ngữ văn. Các giáo trình được biên soạn ngắn gọn, nhưng đảm bảo tính hệ thống và bao gồm những nội dung không thể thiếu trong mỗi môn học. Vĩn biết, để có một lượng kiến thức nhất định cho mỗi môn học, người học phải đọc không ít trang sách – cả giáo trình, cả tài liệu tham khảo – nhưng giá có được những cuốn sách định hướng nội dung kiến thức cần yếu thì người học sẽ nhanh chóng hơn trong quá trình tích lũy kiến thức của mỗi môn học. Đó chính là mục đích của bộ giáo trình này – cung cấp những nội dung cốt lõi, những kiến thức và kỹ năng cần thiết của mỗi môn học. Bên cạnh đó, bộ giáo trình này cũng kế thừa các giáo trình đã có và kịp thời bổ sung những kiến thức mới, cập nhật.

Với cách biên soạn hướng tới việc đáp ứng các nhu cầu của người học như vậy, chúng tôi cho rằng, mỗi cuốn giáo trình và cả bộ giáo trình này sẽ là những cẩm nang thiết thực giúp người học nhanh chóng nắm được những kiến thức cơ bản của mỗi môn học và cả chương trình học. Với những kiến thức được coi là cốt lõi của mỗi môn học, người học chắc chắn sẽ biết cách

bổ sung những kiến thức khác ở các tài liệu tham khảo được định hướng trong mỗi giáo trình để có được một hiểu biết đầy đủ và toàn diện về môn học.

Mặc dù hướng tới việc tự học và tự đào tạo, nhưng bộ giáo trình này cũng có thể được sử dụng trong việc học tập có hướng dẫn của giáo viên bộ môn, đặc biệt trong xu thế đào tạo theo tín chỉ – khi thời lượng tự học được tăng lên so với thời gian lên lớp thực tế.

Bên cạnh đó, bộ giáo trình cũng không chỉ là tài liệu cần thiết cho sinh viên, học viên ngành Sư phạm Ngữ văn mà còn là tài liệu tham khảo hữu ích cho sinh viên, học viên các ngành cử nhân Văn học, Ngôn ngữ, Việt Nam học và những ngành khác có liên quan.

Nhân dịp bộ giáo trình được xuất bản, chúng tôi xin chân thành cảm ơn Công ty Cổ phần Sách Đại học – Dạy nghề, Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam và các đồng nghiệp đã hỗ trợ và tạo điều kiện để bộ giáo trình được sớm ra mắt bạn đọc.

Hy vọng, với cách biên soạn giản dị, ngắn gọn, bộ giáo trình này sẽ giúp ích các bạn một cách hiệu quả trong điều kiện học tập hiện nay.

Lần đầu xuất bản, mặc dù đã có nhiều cố gắng nhưng cũng khó tránh khỏi thiếu sót, chúng tôi mong nhận được ý kiến đóng góp của các đồng nghiệp, các bạn sinh viên và các độc giả để lần xuất bản sau được hoàn thiện hơn. Thư góp ý xin gửi về khoa Ngữ văn, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội – 136 Xuân Thủy, Cầu Giấy, Hà Nội hoặc Công ty Cổ phần Sách Đại học – Dạy nghề, Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 25 Hàn Thuyên, Hà Nội.

Xin chân thành cảm ơn!

KHOA NGỮ VĂN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM HÀ NỘI

LỜI NÓI ĐẦU

Giáo trình *Văn học trung đại Việt Nam* được biên soạn từ nhu cầu thực tiễn của việc nghiên cứu và giảng dạy văn học trong các trường cao đẳng, đại học, các trung tâm nghiên cứu văn học. Khi biên soạn, các tác giả có ý thức cập nhật những kết quả nghiên cứu mới nhất về văn học trung đại Việt Nam trên cả hai bình diện lý luận và lịch sử, cập nhật những đổi mới về phương pháp nghiên cứu và giảng dạy ngữ văn trong nhà trường. Với tinh thần: đại học "đi trước", "đi cùng" phổ thông, cuốn giáo trình này không chỉ phục vụ cho nhu cầu đào tạo ở cao đẳng, đại học mà còn thích dụng cho việc dạy và học ở trường phổ thông. Gắn kết giữa khoa học cơ bản và khoa học sư phạm, giáo trình *Văn học trung đại Việt Nam* có sự kết hợp giữa tiến trình lịch sử văn học và hệ thống thể loại, phù hợp với việc đổi mới nội dung và phương pháp dạy – học môn Ngữ văn. Chính vì vậy, cấu trúc của sách một mặt vẫn theo tiến trình lịch sử văn học, mặt khác trình bày những thể loại cơ bản nhất của văn học trung đại Việt Nam.

Đáp ứng nhu cầu nghiên cứu, giảng dạy, với đối tượng là giảng viên, nghiên cứu sinh, cao học, sinh viên ở các trường cao đẳng, đại học, các thầy cô giáo ở trường phổ thông, cuốn sách này trình bày những vấn đề cơ bản nhất, trọng tâm nhất của văn học viết dân tộc từ thế kỷ X đến hết thế kỷ XIX. Có thể xem đây là cuốn giáo trình cốt lõi về văn học trung đại Việt Nam.

Giáo trình *Văn học trung đại Việt Nam* gồm hai tập – Tập 1: *Văn học Việt Nam từ thế kỷ X đến hết thế kỷ XVII*. Tập 2: *Văn học Việt Nam từ thế kỷ XVIII đến hết thế kỷ XIX*.

Tập 2 gồm các nội dung:

Chương VIII: *Khái quát giai đoạn văn học từ thế kỷ XVIII đến nửa đầu thế kỷ XIX* (PGS. TS. Vũ Thanh)

Chương IX: *Tiểu thuyết chương hồi và Hoàng Lê nhất thống chí* (TS. Nguyễn Thanh Tùng)

Chương X: *Thể ký và Thượng kinh ký sự, Vũ trung tùy bút* (TS. Nguyễn Thanh Tùng)

Chương XI: *Thể ngâm khúc và Chinh phụ ngâm khúc, Cung oán ngâm khúc* (PGS. TS. Đinh Thị Khang)

Chương XII: *Truyện thơ Nôm* (TS. Nguyễn Thị Nương)

Chương XIII: *Nguyễn Du và Đoạn trường tân thanh* (TS. Nguyễn Thị Nương)

Chương XIV: *Hồ Xuân Hương* (PGS. TS. Lã Nhâm Thìn)

Chương XV: *Bà Huyện Thanh Quan* (PGS. TS. Lã Nhâm Thìn)

Chương XVI: *Thơ chữ Hán và Cao Bá Quát* (TS. Nguyễn Thanh Tùng)

Chương XVII: *Hát nói và Nguyễn Công Trứ* (TS. Trần Thị Hoa Lê)

Chương XVIII: *Khái quát giai đoạn văn học nửa cuối thế kỷ XIX* (PGS. TS. Vũ Thanh)

Chương XIX: *Nguyễn Đình Chiểu* (TS. Trần Thị Hoa Lê)

Chương XX: *Nguyễn Khuyến* (PGS. TS. Vũ Thanh)

Chương XXI: *Trần Tế Xương* (TS. Trần Thị Hoa Lê)

Mặc dù đã có nhiều cố gắng, nhưng chúng tôi tự thấy khó tránh khỏi những hạn chế, thiếu sót. Chân thành cảm ơn sự lượng thứ và mong nhận được những góp ý quý báu để cuốn giáo trình *Văn học trung đại Việt Nam* ngày càng hoàn thiện.

Thay mặt các tác giả
PGS. TS. Lã Nhâm Thìn

MỤC LỤC

Trang

LỜI GIỚI THIỆU.....	3
---------------------	---

LỜI NÓI ĐẦU.....	5
------------------	---

Chương VIII

KHÁI QUÁT GIAI ĐOẠN VĂN HỌC TỪ THẾ KỶ XVIII ĐẾN NỬA ĐẦU THẾ KỶ XIX

I. BỐI CẢNH LỊCH SỬ, XÃ HỘI, TƯ TƯỞNG, VĂN HOÁ.....	13
1. Sự khủng hoảng trầm trọng của chế độ phong kiến và đời sống cơ cực của người dân	13
2. Khởi nghĩa nông dân phát triển với quy mô rộng lớn, tiêu biểu là Phong trào Tây Sơn.....	16
3. Sự xuất hiện của các trung tâm kinh tế – văn hoá và sự lớn mạnh của tầng lớp thị dân.....	18
4. Công cuộc cải cách Thực học và sự phát triển đa dạng của đời sống văn hoá, văn học.....	19
II. KHÁI QUÁT TÌNH HÌNH VĂN HỌC.....	22
1. Vai trò và vị trí của văn học giai đoạn thế kỷ XVIII – nửa đầu thế kỷ XIX trong lịch sử văn học dân tộc	22
2. Đặc điểm của văn học thế kỷ XVIII – nửa đầu thế kỷ XIX và những đổi mới so với văn học giai đoạn trước	23
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	48

Chương IX

TIỂU THUYẾT CHƯƠNG HỒI VÀ HOÀNG LÊ NHẤT THÔNG CHÍ

I. KHÁI QUÁT VỀ TIỂU THUYẾT CHƯƠNG HỒI VIỆT NAM	49
1. Quá trình hình thành, phát triển.....	49
2. Đặc trưng của tiểu thuyết chương hồi Việt Nam.....	52
II. HOÀNG LÊ NHẤT THÔNG CHÍ.....	54
1. Khái quát về tác giả – tác phẩm	54
2. Nội dung tác phẩm	56
3. Nghệ thuật của <i>Hoàng Lê nhất thống chí</i>	65
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	73

Chương X

THẺ KÝ VÀ THƯỢNG KINH KÝ SỰ, VŨ TRUNG TUYỆT BÚT

I.	KHÁI QUÁT VỀ KÝ VIỆT NAM THỜI TRUNG ĐẠI	75
1.	Quá trình phát triển	75
2.	Những tác gia, tác phẩm tiêu biểu của ký thế kỷ XVIII – XIX	78
II.	LÊ HỮU TRÁC VÀ THƯỢNG KINH KÝ SỰ	80
1.	Thân thế, sự nghiệp Lê Hữu Trác	80
2.	Thượng kinh ký sự	81
III.	PHẠM ĐÌNH HỒ VÀ VŨ TRUNG TUYỆT BÚT	97
1.	Thân thế, sự nghiệp Phạm Đình Hồ	97
2.	Vũ trung tuyệt bút	98
	TÀI LIỆU THAM KHẢO	104

Chương XI

THẺ NGÂM KHÚC VÀ CHINH PHỤ NGÂM KHÚC, CUNG OÁN NGÂM KHÚC

I.	KHÁI QUÁT VỀ THẺ LOẠI	106
1.	Vị trí của thẻ loại	106
2.	Quá trình phát triển	107
3.	Những đặc điểm của thẻ loại	109
II.	CHINH PHỤ NGÂM KHÚC VÀ CUNG OÁN NGÂM KHÚC	122
1.	Chinh phụ ngâm khúc	122
2.	Cung oán ngâm khúc	126
	TÀI LIỆU THAM KHẢO	133

Chương XII

TRUYỆN THƠ NÔM

I.	KHÁI NIỆM TRUYỆN THƠ NÔM	134
1.	Định nghĩa	134
2.	Các tiêu chí phân loại	135
II.	QUÁ TRÌNH HÌNH THÀNH VÀ PHÁT TRIỂN TRUYỆN THƠ NÔM	139
1.	Cơ sở lịch sử – xã hội, văn hoá – văn học	139
2.	Quá trình hình thành, phát triển truyện thơ Nôm	143
III.	GIÁ TRỊ NỘI DUNG	146
1.	Ca ngợi tình yêu tự do	146
2.	Ca ngợi cuộc đấu tranh bảo vệ hạnh phúc và đề cao người phụ nữ	150
3.	Tiếng nói tố cáo, lên án xã hội	152

IV. ĐẶC ĐIỂM NGHỆ THUẬT	154
1. Nghệ thuật xây dựng cốt truyện	154
2. Nghệ thuật khắc hoạ nhân vật	155
3. Nghệ thuật sử dụng ngôn ngữ	157
TÀI LIỆU THAM KHẢO	158

Chương XIII

NGUYỄN DU VÀ ĐOẠN TRƯỜNG TÂN THANH

I. THÂN THỂ VÀ SỰ NGHIỆP CỦA NGUYỄN DU	159
1. Thân thể Nguyễn Du	159
2. Sự nghiệp sáng tác	161
II. TÁC PHẨM ĐOẠN TRƯỜNG TÂN THANH (ĐTTT)	169
1. Một số vấn đề chung	169
2. Giá trị tác phẩm	171
TÀI LIỆU THAM KHẢO	190

Chương XIV

HỒ XUÂN HƯƠNG

I. VẤN ĐỀ TÁC GIẢ VÀ TÁC PHẨM HỒ XUÂN HƯƠNG	191
1. Vấn đề tác giả Hồ Xuân Hương	192
2. Vấn đề tác phẩm Hồ Xuân Hương	193
II. GIÁ TRỊ THƠ NÔM HỒ XUÂN HƯƠNG – THÀNH TỰU VĂN HỌC "HAI LẦN ĐỌC ĐẢO"	195
1. Hồ Xuân Hương – nhà thơ phụ nữ viết về phụ nữ	195
2. Hồ Xuân Hương – nhà thơ trữ tình và trào phúng	198
III. NGHỆ THUẬT THƠ HỒ XUÂN HƯƠNG	203
1. Về ngôn ngữ	203
2. Về hình tượng nghệ thuật	206
TÀI LIỆU THAM KHẢO	207

Chương XV

BÀ HUYỆN THANH QUAN

I. VẤN ĐỀ TÁC GIẢ VÀ TÁC PHẨM BÀ HUYỆN THANH QUAN	209
1. Tác giả	209
2. Tác phẩm	209
II. THƠ BÀ HUYỆN THANH QUAN – NHỮNG NỖI CẢM HOÀI	210
1. Nỗi niềm hoài cổ	210
2. Nỗi niềm hoài hương	214
3. Nỗi niềm cảm thức về cá nhân	215

III. THƠ BÀ HUYỆN THANH QUAN – GƯƠNG MẶT ĐƯỜNG THI	
CHUẨN MỰC VỀ NGHỆ THUẬT.....	216
1. Đường thi chuẩn mực về thi luật.....	216
2. Đường thi chuẩn mực về thi ngôn.....	217
3. Đường thi chuẩn mực về thi ảnh.....	218
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	219

Chương XVI

THƠ CHỮ HÁN VÀ CAO BÁ QUÁT

I. KHÁI QUÁT VỀ THƠ CHỮ HÁN VIỆT NAM THỜI TRUNG ĐẠI.....	220
1. Sơ lược quá trình hình thành, phát triển.....	220
2. Một số tác giả tiêu biểu giai đoạn thế kỷ XVIII – giữa thế kỷ XIX.....	223
II. THƠ CHỮ HÁN CAO BÁ QUÁT.....	225
1. Thân thế, sự nghiệp Cao Bá Quát.....	225
2. Nội dung thơ chữ Hán Cao Bá Quát.....	227
3. Nghệ thuật thơ chữ Hán Cao Bá Quát.....	240
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	246

Chương XVII

HÁT NÓI VÀ NGUYỄN CÔNG TRỨ

I. THỂ LOẠI (THƠ) HÁT NÓI.....	248
1. Một số vấn đề chung.....	248
2. Một số đặc điểm nghệ thuật của thể hát nói.....	251
II. NGUYỄN CÔNG TRỨ.....	253
1. Cuộc đời – Sự nghiệp Nguyễn Công Trứ.....	253
2. Văn chương của Nguyễn Công Trứ.....	260
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	277

Chương XVIII

KHÁI QUÁT GIAI ĐOẠN VĂN HỌC NỬA CUỐI THẾ KỶ XIX

I. BỐI CẢNH LỊCH SỬ, XÃ HỘI, TƯ TƯỞNG, VĂN HOÁ.....	278
1. Cuộc chiến tranh xâm lược của thực dân Pháp và cuộc chiến đấu anh dũng chống kẻ thù của dân tộc.....	278
2. Xã hội Việt Nam chuyển dần từ xã hội phong kiến sang xã hội thực dân nửa phong kiến.....	280